

ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

Ι. Πόσο επηρεάζει ο πολιτισμός την γλώσσα;

*Του Κωνσταντίνου Γ. Πολύμερου
ΠΜΣ Γλωσσολογίας - Διδακτικής*

Δεν χρειάζεται να μιλάμε την Κινεζική για να θαυμάσουμε τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν ο πολιτισμός και η ψυχολογία στην επικοινωνία με τους Κινέζους. Συχνά οι σπουδαστές παρατηρούν ότι η δασκάλα ή ο δάσκαλος τούς διορθώνει προτάσεις οι οποίες είναι μεν τυπολογικώς σωστές, αλλά ... «Δεν μιλάμε έτσι» ή «Αυτό ακούγεται περίεργα». Η τεκμηρίωση αυτή των δασκάλων ακούγεται αφηρημένη –έως και μεταφυσική– κι ίσως προκαλεί στους σπουδαστές μία αμηχανία γιατί, αρχικά τουλάχιστον, δεν ξέρουν προς τα πού να στραφούν. Πέραν όμως των αναγκαίων γραμματικών κανόνων, αυτό που λέμε «αυθε-

ντικότητα» και που δεν περιγράφεται με ρυθμιστικούς κανόνες είναι βαρύνουσας σημασίας. Παρακάτω θα δούμε κάποια ενδιαφέροντα παραδείγματα, κάποια εκ των οποίων είναι διασκεδαστικά.

«ΣΩΣΤΟ ΕΙΝΑΙ, ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΜΙΛΑΜΕ ΕΤΣΙ». Η πραότητα των Κινέζων κατά κανόνα αποφεύγει το απόλυτο. Ευθείες προστακτικές, απόλυτες έννοιες όπως «καθόλου» και «ποτέ», συνηθέστατα μετριάζονται. Η συμβουλή ενός Κινέζου προς ένα φίλο του «να καπνίζεις λίγο» (少抽烟 shǎo chōu yān) φαντάζει ίσως παραδοξολογική: τί θα πει να καπνίζει κανείς «λίγο», αντί να το κόψει; Στην πραγματικότητα όμως ο Κινέζος

συνομιλητής υπονοεί «να μην καπνίζεις καθόλου», προσπαθώντας όμως ταυτόχρονα και να μην βαρύνει τον άλλον με προσταγές. Αλλά αυτή την κινεζική αναζήτηση της μέσης οδού δημιουργεί ακόμα περισσότερα γραμματικά παράδοξα για τα ευρωπαϊκά μας μάτια. Λόγου χάριν, όντας οικοδεσπότης, ένας Κινέζος λέει στον φιλοξενούμενό του «φάε πολύ, λιγάκι» (多吃点 duō chī diǎn). Φείδεται εξόδων; Κάθε άλλο... Οι Κινέζοι τείνουν να απλώνουν μπροστά στους φιλοξενούμενους τους πολύ περισσότερη τροφή από αυτήν που μπορούν να φάνε –είναι δε γνωστό ότι είναι γενναιόδωρος λαός.

(Συνέχεια στην 6η σελίδα)

Η ρίζα τού παραδόξου είναι ότι ένα σκέτο «φάε πολύ» ηχεί πολύ πειστικό, κι έτσι τίθεται και το «λιγάκι». Έτσι, το «λιγάκι» δεν είναι κυριολεκτικό, αλλά αντίθετα μετριάζει το έντονο ύφος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΡΗΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΗ.

Σε πολλές πολιτιστικές σφαίρες οι ρητορικές ερωτήσεις σπανίζουν. Εμείς οι Έλληνες πολύ συχνά κάνουμε ρητορικές ερωτήσεις. Μάλιστα, συχνά ακούγαμε στο φροντιστήριο αγγλικών ότι η παράθεση απαντών, ρητορικών και μη, ερωτήσεων ηχεί κάπως παιδική ή τέλος πάντων κουραστική σε κάποια ξένα ώτα. Οι Κινέζοι συνηθίζουν και αυτοί να κάνουν ρητορικές ερωτήσεις, οι οποίες δίνουν ένα συγκεκριμένο στυλ στον λόγο τους. Από τα αρχαία χρόνια ήταν έτσι. Για παράδειγμα, ο Σουν Τσου αντί να παραθέσει «ξερά» και τεχνοκρατικά τους παράγοντες της νίκης στην «Τέχνη τού Πολέμου» του, χρησιμοποιεί αντιθέτως επτά απανωτές ερωτήσεις για να κεντρίσει το ενδιαφέρον: «Από τους διοικούντες, ποιός έχει το Τάο; Από τους στρατηγούς, ποιός έχει ικανότητα; Ποιός ευνοείται από καιρό και έδαφος; Ποιοί νόμοι και ποιές εντολές είναι ορθές; Ποιό στρατεύμα είναι το ισχυρό; Ποιοί στρατιώτες είναι οι εξασκημένοι; Ποιός γνωρίζει καλύτερα τα της ανταμοιβής και της τιμωρίας;» Γράφοντας, λοιπόν, κείμενα στα κινεζικά, οι αγγλομαθείς σπουδαστές είναι συχνά (λόγω αντανακλαστικών) κάπως επιφυλακτικοί με την χρήση ερωτήσεων, με αποτέλεσμα το γραπτό των μαθητών να είναι μεν γραμματικώς ορθό αλλά ενίοτε κάπως «ξερό».

ΠΕΣ ΠΟΛΛΑ ΜΕ ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ.

Γενικά η εμπειρία δείχνει ότι, αν κάτι στα κινεζικά δεν λέγεται με λίγες λέξεις, πιθανότατα θα ηχεί περίεργα στους Κινέζους ή και θα είναι γραμματικώς λάθος. Αυτό αφ' ενός έχει να κάνει με το

γεγονός ότι όσο πιο μακρές οι προτάσεις τόσο πιο δύσκολο είναι και για ένα μαθητή να τις ελέγξει. Αφ' ετέρου έχει να κάνει με την ίδια την δομή της Κινεζικής, η οποία, αν και μπορεί να υποστηρίξει μακρότατες προτάσεις (όπως κάθε φυσική γλώσσα άλλωστε), ωστόσο δεν τις προτιμά. Η βραχυλογία και η ολιγολογία είναι ίσως μία πανάρχαιη κινεζική αρετή, αντίστοιχη του δικού μας λακωνισμού. Πάντως η ελληνική είναι γλώσσα συνθετική, «κολλάει» διάφορα στοιχεία μεταξύ τους, όπως θέματα, προθήματα, καταλήξεις κλπ. Μάλιστα είναι συνθετική και σε συντακτικό επίπεδο, δημιουργώντας ευκολότερα μακροπερίοδο λόγο. Είτε μιλάμε για τους πλατωνικούς διαλόγους (όπου υπάρχουν τεράστιες περίοδοι), είτε για τον λόγο τού απλού λαού, ο μακροπερίοδος λόγος είναι κοινή εμπειρία. Αντίθετα, η Κινεζική είναι αναλυτική γλώσσα, «σπάει» τις πληροφορίες και τις παρατάσσει την μία δίπλα στην άλλη. Συντακτικά, δε, δεν είναι τόσο συχνό να βλέπει κανείς προτάσεις μακρές, γεμάτες με «αλυσίδες» ολόκληρες προσδιορισμών. Αντίθετα, τα κείμενα ή οι λόγοι με περίπλοκες προτάσεις, μεταφρασμένες σωστά μεν αλλά άγαν ευθέως από τα ελληνικά, προκαλούν δυσκολίες στον κινεζικής καταγωγής δέκτη. Αντίθετα, διαβάζοντας ο Έλληνας τις βραχυπερίοδες προτάσεις ίσως προσπαθεί να «ενώσει» τις πληροφορίες για να καταλάβει, ούτως ειπείν, «πού το πάει» ο Κινέζος συντάκτης.

Αντίθετα, η Κινεζική έχει πολλά εργαλεία στα χέρια της για να εξυπηρετεί αυτό το, ούτως ειπείν, «λακωνικό» της πνεύμα. Επί παραδείγματι, έχει (συνηθέστατα τετρασύλλαβες) ρήσεις και παροιμίες, σχεδόν για οποιοδήποτε θέμα. Όσοι διδαχθήκαμε την Κινεζική, συχνά βλέπαμε με αμηχανία τον διδάσκαλο να διαγράφει μία καλοδομημένη μακρά πρόταση και στην θέση της

να γράφει όλα κι όλα 4 ιδεογράμματα –κάτι που είχε διατυπώσει κάποιος σοφός Κινέζος ή ο θυμόσοφος κινεζικός λαός πολύ πριν από εμάς, και το οποίο διατυπώνει σύντομα και ακριβέστατα αυτό που είπαμε εμείς με 30 ή 40 ιδεογράμματα. (Επομένως μία καλή συμβουλή είναι να στρέψουν οι σπουδαστές την προσοχή τους στις σοφές κινεζικές εκφράσεις ήδη από νωρίς). Η βραχυλογία, λοιπόν, είναι μία τέχνη που οι Κινέζοι (εξ)ασκούν χιλιτίες τώρα, και δεν γίνεται να περιγραφεί στα εγχειρίδια γραμματικής. Είναι κάτι σαν την κοφτερή γλώσσα των Σπαρτιατών ή σαν τα εύστοχα δελφικά παραγγέλματα, τα οποία, ω της συμπτώσεως, αρκετά συχνά ήταν κι εκείνα τετρασύλλαβα ή ολιγοσύλλαβα: θυμού κράτει, ύβριν μίσει κλπ... Έτσι, μία πρακτική συμβουλή για τους φίλους σπουδαστές τής Κινεζικής είναι: φειδώ.

ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ. Στο λεξικό, το «και» αντιστοιχεί όντως στην κινεζική λέξη “和” (hé), αλλά οι Κινέζοι δεν χρησιμοποιούν αυτήν την λέξη όπως εμείς το «και». Στα κινεζικά δεν υπάρχει σύνδεσμος απολύτως αντίστοιχος των «να» και «ότι». Οι προτάσεις συνδέονται ευθέως, «παρατακτικά». Ακόμα και σύνδεσμοι που στον δικό μας νου δεν γίνεται να παραλειφθούν, όπως λόγου χάριν οι υποθετικοί, συχνότατα παραλείπονται· το δε εικοτολογικό πνεύμα συνάγεται συχνότατα από το περικείμενο. Από παλαιότητα χρόνια λένε οι Κινέζοι π.χ. ότι «διδασκαλία όχι αυστηρή, αμέλεια διδασκάλου», αντί να πούνε «ΑΝ η διδασκαλία δεν είναι αυστηρή, ΤΟΤΕ είναι αμέλεια του διδασκάλου». Παρόμοια μιλούν και σήμερα. Σε κάποιον βαθμό, αυτά δεν είναι όλα πρωτόγνωρα. Περισσότερο θα λέγαμε ότι μας ξενίζουν λόγω των σχολικών μας βιωμάτων και της επήρειας της γραφής. Αν όμως σκεφθούμε πώς μιλάει και ο δικός μας λαός, θα εντοπίσουμε και σ' αυτόν την απλότητα. Και ο απλός άνθρωπος στην Ελλάδα λέει, ας πούμε, «Πάρε ομπρέλα, βρέχει» αντί να πει «Πάρε ομπρέλα ΓΙΑΤΙ βρέχει». Επομένως, θα λέγαμε ότι μιλώντας και γράφοντας κινεζικά καλόν είναι να θυμόμαστε και τον αυθόρμητό μας εαυτό –πράγμα όχι αναγκαστικά εύκολο ύστερα από εννέα ή δώδεκα χρόνια εκπαίδευσης.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ. Είδαμε κάποια πολιτιστικά στοιχεία που επηρεάζουν την επικοινωνία. Υπάρχουν πάμπολλα άλλα. Πίσω από τα όποια ευτράπελα και τις παρανοήσεις, βρίσκεται το μεγάλο, αναπάντητο, ερώτημα της θεωρητικής γλωσσολογίας αλλά και της διδακτικής: (επ)αρκούν τα τυπολογικά στοιχεία για να υπάρξει «γραμματική» και «γλώσσα», ή είναι αναγκαίο να δημιουργηθεί μία «πολιτιστική γραμματική»;

II. Κρυφές πλευρές της Κινεζικής «Γλώσσα» και «πολιτισμός» είναι στον νου μας δύο ξεχωριστοί όροι, αλλά ίσως είναι καλλίτερο –και ποιητικότερο– να τους θεωρήσουμε ως τα δύο πρόσωπα του Ιανού, διότι ανάμεσά τους φαίνονται να υπάρχουν ωσμώσεις. Στο προηγούμενο μέρος του άρθρου μας είδαμε κάποιες επιδράσεις του πολιτισμού επάνω στην γλώσσα και παρουσιάσαμε ακόμα ορισμένες παραμέτρους που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην γραφή και την ομιλία. Εδώ θα δούμε το αντίθετο: κάποιες επιδράσεις τής γλώσσας επάνω στον πολιτισμό και στην αντίληψη της πραγματικότητας, δηλαδή θα δούμε πώς μπορούμε να αναλύουμε κάποια πράγματα που ακούμε ή διαβάζουμε.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ.

Οι Κινέζοι δεν κτυπούν τέσσερις φορές την πόρτα κάποιου, και συχνά αποφεύγουν να χαρίζουν αντικείμενα σε τετράδες. Τί κρύβεται πίσω από αυτό; Ποιό ιστορικό γεγονός; Απολύτως κανένα. Η τάση των Κινέζων φαντάζει εντελώς ακατανόητη, αν δεν ληφθεί υπόψιν μία μικρή αλλά σημαντική γλωσσολογική λεπτομέρεια: καθώς η προφορά τού αριθμού 4 (sì) μοιάζει πολύ με την λέξη που σημαίνει –ας την ενδύσουμε με λογοτεχνικό πέπλο– «το βασίλειμα τής ζωής» (sì). Αντίστοιχα, συμπαθούν τον αριθμό 8 διότι η προφορά του (bā) μοιάζει ως προς το χειλικό σύμφωνο με την πρώτη συλλαβή τής λέξεως «πλουτίζω» (fācài). Αυτό το φαινόμενο ομοφωνίας είναι ένα απλό παράδειγμα της επίδρασης της γλώσσας πάνω στον πολιτισμό. Και πάλι: γιατί δεν χαρίζουν οι Κινέζοι ποτέ παπούτσια; Για τον ίδιο λόγο. Η προφορά τής λέξεως «παπούτσι» (xié) ταυτίζεται απολύτως με αυτήν της λέξεως «αποτρόπαιο». Έτσι, υποδημάτων δωρουμένων, ο δέκτης καταβάλλει προσχηματι-

κά ένα μικρό ποσό έτσι ώστε να εξουδετερώσει το δυσώϊνο της καταστάσεως μετατρέποντάς την σε κοινή συναλλαγή. Το αυτό μάλιστα πράττουν πολλοί Έλληνες όταν κάποιος τούς δωρίσει άρωμα –το οποίον ως γνωστόν έχει συνδεθεί με τον αποχωρισμό. Και γιατί βρίσκουμε στα ράφια προϊόντα κοστολογημένα είτε στα 251 είτε στα 249 γιουάν, αλλά κατά κανόνα όχι στα 250; Εδώ δεν υπάρχει κάποιος ασυνείδητος φόβος μην προκληθεί κάποιο άσχημο γεγονός, αλλά περισσότερο κάποιο αισθητικό αντανακλαστικό, κάποια αποστροφή προς αυτό που συνειρμικά θυμίζει κάτι άσχημο. Πάλι λόγω ομοφωνίας υπάρχει, λοιπόν, η προπεριγραφείσα τιμολογιακή πολιτική, καθώς ο αριθμός 250 για λόγους που δεν θα εξετάσουμε σημαίνει «ανόητος». Τα παραδείγματα που θα μπορούσαμε να δώσουμε είναι πολυάριθμα, αλλά μία λεπτομερής απαρίθμηση σίγουρα θα κούραζε τις φίλες και τους φίλους μας. Εδώ επιλέξαμε εκείνες τις περιπτώσεις που δείχνουν επίδραση πάνω σε ποικίλες πτυχές τής ανθρώπινης ζωής: την ψυχολογία, τις διαπροσωπικές σχέσεις, την οικονομία...

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΝΝΟΙΩΝ. Κάποτε έτυχα σε μία παρουσίαση ενός Γάλλου καθηγητή φωτογραφίας. Κάποιος από το ακροατήριο τον ερώτησε, διά της μεταφράστριάς, «Σε τί διαφέρει η τέχνη από την τεχνική;» Ο πανεπιστημιακός θεώρησε τις δύο έννοιες καταφανέστατα διαφορετικές, κάτι που εξέπληξε τον ερωτήσαντα. Γιατί; Διότι «τέχνη» και «τεχνική» στα μεν ελληνικά είναι λέξεις ομόρριζες, στα δε γαλλικά είναι ηχητικά άσχετες μεταξύ τους (art vs. technique). Επομένως ένας Έλληνας ψάχνει την λεπτή διαχωριστική γραμμή ανάμεσά τους, ενώ ένας Γάλλος μπορεί να μην θεωρεί ότι αυτές οι δύο «συνορεύουν» καν. Παρόμοια παίγνια παίζει και η κινεζική γλώσσα.

(Συνέχεια στην 7η σελίδα)

Αυτό το πολύπλευρο πράγμα που εμείς αποκαλούμε συλλήβδην «ζωή» δεν είναι ακριβώς το ίδιο για τους Κινέζους. Άλλο πράγμα η ζωή με την βιολογική έννοια (生命 shēng mìng), άλλο με την έννοια του χρονικού διαστήματος ενός ανθρωπίνου βίου (人生 rén shēng), άλλο με την έννοια μίας σειράς εμπειριών (命途 mìng tú) κλπ. Θα παρατήρησαν ότι οι παραπάνω δισύλλαβες λέξεις παρουσιάζουν ή το ιδεόγραμμα 生 (shēng) ή το 命 (mìng), τα οποία αμφότερα φέρουν μεταξύ άλλων την γενική έννοια της ζωής, αλλά δίπλα πάντοτε υπάρχει κάποιο άλλο ιδεόγραμμα που την εξειδικεύει. Τα ίδια συμβαίνουν και με πάμπολλες άλλες λέξεις (και επομένως και έννοιες), μεταξύ άλλων και με την λέξη «γραμματική». Για έναν Έλληνα, η γραμματική ως έννοια σχετίζεται με τα «γράμματα» και κυρίως με την τυπολογία μίας γλώσσας. Για έναν Κινέζο, ο αντίστοιχος όρος (ο οποίος κυριολεκτικώς θα μεταφραζόταν «τρόπος της γλώσσας» –语法 yǔfǎ) λειτουργεί σαν ομπρέλα η οποία καλύπτει οτιδήποτε σχετίζεται με την γλώσσα ως νοητικό φαινόμενο. Έτσι, η ανάγκη αντικατάστασης μίας λέξεως δι' ενός πιό εύχρηστου συνωνύμου για έναν Κινέζο αποτελεί περίπτωση γραμματικού λάθους, ενώ για έναν Έλληνα είναι απλώς ένα

ζήτημα προσωπικού ύφους.

ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ.

Ακόμα, στα κινεζικά η επικοινωνία των διαφόρων μερών του λόγου είναι πιο ελεύθερη από ότι στα ελληνικά ή στις ευρωπαϊκές γλώσσες. Για παράδειγμα, μπορούμε ως Έλληνες να «χωνέψουμε» ότι ένα ρήμα μπορεί να είναι ταυτόχρονα και ουσιαστικό. Π.χ. το αγγλικό “play” που σημαίνει τόσο «παίζω» όσο και «θεατρικό έργο». Όμως αν κανείς μάς έλεγε ότι είναι δυνατόν ένα ρήμα να είναι πρόθεση, ίσως να μην το χωρούσε ο νους μας. Κι όμως, είναι αλήθεια: η κινεζική λέξη 到 (dào), για παράδειγμα, σημαίνει τόσο «καταφθάνω», όσο και «έως», «μέχρι». Τα οκτώ μέρη του λόγου, τα οποία διέκρινε ο Διονύσιος ο Θραξ (2ος αιώνας π.Χ.) είναι ένα θαυμάσιο γλωσσολογικό επίτευγμα ασύλληπτου μεγέθους: με όργανο οκτώ μόνον έννοιες, το μοντέλλο είναι ικανό να κατηγοριοποιήσει το λεξιλόγιο της Ελληνικής, των περισσότερων συγγενικών της γλωσσών, όσο και πάρα πολλών μη συγγενικών. Είναι όμως φανερό ότι αυτά που παραδοσιακά ονομάζονται «μέρη τού λόγου» ή, επί το σύγχρονον, «κατηγορίες», στην Κινεζική δεν είναι τόσο στεγανά όσο στην Ελληνική. Αντίθετα, χαρακτηρίζονται από μία ελευθερία που συχνά

προβληματίζει εμάς.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.

Είδαμε τις αλληλεπιδράσεις γραμματικής και πολιτισμού. Θα λέγαμε όμως και ότι η κατανόηση του τρόπου σκέψης άλλων λαών και η μελέτη άλλων γλωσσών μπορεί να βοηθήσει και εμάς να διευρύνουμε το πνεύμα μας...

